

ЖИТТЄВА ПРАВДА ДЛЯ НАЩАДКІВ

Бугерчук В.В. Історія окремої української родини. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 564 с.

Актуальною тенденцією сучасних досліджень є залучення в історіописання таких елементів як соціальна історія, мікроісторія, «усна історія». Вони розкривають людський вимір макроісторичних суспільно-політичних процесів, є більш зрозумілі та близькі пересічним громадянам й слугують важливим засобом популяризації історичних знань, адже знаходять набагато ширшу читачську аудиторію, ніж суто наукові праці дослідників. Одним із таких джерел історії «знизу» стала написана Василем Васильовичем Бугерчуком книга «Історія окремої української родини», яку автор назвав романом.

Уже зовнішній вигляд книги є вельми привабливим, адже має тверду папітурку із зображенням українських народних символів та портретами батька й матері автора. Структура публікації включає передне слова від автора, пролог, 39 розділів та епілог, вклейку-додатки з родинними фотографіями. Розділи у хронологічній послідовності розкривають життя кількох поколінь родини Бугерчуків з кінця ХІХ до початку ХХІ ст. Основна увага акцентується на розкритті життєвого шляху батьків, самого В. В. Бугерчука та його сім'ї в період, за його ж висловом, «розквіту» СРСР. Автор зумів подати родинну історію в контексті тогочасного суспільно-політичного життя, що робить її вельми цінним джерелом для дослідницького аналізу уявлень населення про владу, політику, господарство, соціальне життя.

У слові від автора актуалізується мета написання книги, на документальних прикладах демонструється антигуманна тоталітарна сутність комуністичного режиму, згадується справа «Гонгадзе» як відголосок його практик в незалежній Україні (с. 3-6). Важливо, що під впливом читання вже цих перших сторінок складається певне враження про особистість автора, яке надалі поглиблюється й збагачується у цілком позитивних рисах.

По-перше, необхідно підкреслити стиль викладу змісту – чіткий, ясний, доступний, аргументований, з наявністю причинно-наслідкових зв'язків, але позбавлений складних формулювань, місцями інтригуючи-захоплюючий – завдяки чому книга читається легко, невимушено, «на одному диханні». Очевидно, дається взнаки широка ерудиція автора та вплив професії військового та юриста на виклад тексту. По-друге, В. В. Бугерчук не лише володіє абстрактними історичними знаннями, але й наділений аналітичною здатністю до їх осмислення, порівняння, власної оцінки та інтерпретації, що стало основою для формування високого рівня історичного мислення й історичної свідомості. У цьому автор, не будучи професійним істориком, може дати фору багатьом сьогоденним «фаховим» дослідникам. По-третє, яскраво простежується гли-

бокий щирий патріотизм автора, вболівання за долю України та її народу, критика політичної влади, яка упродовж розглядуваного в книзі періоду не турбується, а лише експлуатує своїх громадян. Характерно, що В.В. Бугерчук акцентує увагу на відомих українських діячах, прикладах успіхів і досягнень українців у світі (с. 11–17).

Ознайомлення зі змістом книги спонукає до умовного її поділу на три частини, для яких де-факто притаманні різні жанри. Власне історичним романом є перша частина книги (с. 10–298). Вона включає розділи: «Своя земля», «Мала Батьківщина», «Напередодні війни», «Війна», «Окупація», «Перші «остарбайтери», «Українці в Німеччині», «Окупація. Рік другий», «Легендарний Бандера», «Чергова хвиля «остарбайтерів», «Окупація. Рік третій», «Визволення», «На фронті», «Відновлення більшовицької влади», «Війна після війни», «Радість і сльози», «Щаслива сім'я», «Боротьба за виживання родини», «Мати-одиначка», «Доля «вдови», «Одружена «вдова». Більшість інформації автор отримав з родинних спогадів та переказів, додавши до них власні міркування та елементи художньої форми викладу матеріалу. До останніх належить перш за все наділення автором персони свого батька (теж Василя, головного героя першої частини книги) низкою «суперменівських» якостей, які він виявляв у пригодницьких подіях переховування своєї коханої Наді (мати автора) від оstarбайтерства. Дані сюжети книги є по суті справжнім історичним детективом.

Особливо цікавими є пасажі про сприйняття селянами комуністичної влади. Автор не шкодує іронії та сатири у зображенні взаємин влади і суспільства. Так, в епізоді з міркуваннями баби Фросини читаємо: «Пізніше дізналася, що відбулася чи то революція, чи то переворот, і це означало – панів більше не буде ніколи, всі будуть багаті, рівні і щасливі... Так сказали комуністи – ходять чутки, що це дуже чесні, справедливі і добрі люди, метою життя яких є щастя бідних людей, і через деякий час бідних взагалі не буде. Фросина сумнівалася у всесильності комуністів, оскільки не розуміла, куди дінуться п'яниці і ледацюги, злодії і брехуни. Вона не помилилася. Пізніше переконалася, що саме комуністи були реальними брехунами, і злодіями, а п'яниці і ледацюги стали основною опорою комуністів у будівництві не то соціалізму, не то комунізму, не то анархії, не то масштабного (на всю країну) концтабору» (с. 25). При описі Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. автор вказує на абсурдність владних аргументів щодо природних причин цього явища: «Не могла «небесна канцелярія» зробити такі тонкі розрахунки, щоб на землях, які розділялися невеличкою річечкою (Збруч – І. Б.) на одному березі випадали рясні дощі і там буяла рослинність, а протилежному – суцільна засуха, внаслідок чого помирили люди» (с. 28).

У книзі згадується про активний рух на захід військових колон Червоної армії восени 1940 – на початку 1941 рр. (с. 36). Це є ще одним вагомим аргументом проти тогочасної владної пропаганди про неготовність СРСР до німецько-радянської війни. З іншого боку, логічно припустити, що, можливо, це була підготовка до превентивної війни проти Німеччини. Демонстративним фактом радянської дійсності стала плата за навчання, станом на 1940 р., при здобутті

середньої освіти (с. 38). Автор сатирично оцінює колгоспну систему: «мабуть, з цієї причини таке підприємство і називалося колгоспом, бо його майно розкрадалося колективно» (с. 44).

Велику цінність для сучасної української історіографії мають «усноісторичні» свідчення про діяльність підпільного осередку, очевидно ОУН, у Борщеві Тернопільської області (с. 60–61, 104–107, 210–225). Відомості про неї автор отримав зі спогадів батька, який контактував з членами цієї організації і був єдиним «східняком» у її складі. Автор заслужено пишається своїм батьком. У розділі «Легендарний Бандера» викладає обґрунтовані симпатії до лідера українського націоналістичного руху й описує акцію 1943 р. з вивішування у день народження Бандери жовто-блакитного прапора, у якій брав участь Василь-старший (с. 133–134).

Характеризуючи перебування земляків на роботах у Німеччині, автор торкається однієї з непублічних повоєнних проблем, а саме – повернення жінок-остарбайтерів з немовлятами-безбатченками, які часто ставали об'єктом зневаги й цькування з боку однолітків (с. 113). Згадуються й чутки про зраду одного із земляків, який надав інформацію німцям щодо іншого «остарбайтера»-односельчанина про його членство у комуністичній партії, начебто на основі якої його було страчено (с. 229–230).

Не вельми приємним для подолян є порівняння «західних» і «східних» (стосовно р. Збруч) українських поліцаїв («шуцманів»). Якщо перші активно допомагали землякам, не вельми пильно охороняючи склади і комори з продуктами, то «східняки» не бажали «ділитися» і «готові були своїх земляків застрелити на місці, не скривившись» (с. 117–118). Описуючи роздуми щодо цього Василя-старшого автор підкреслює: «Він із сумом, про себе, відмічав прірву (бездну) між патріотичною свідомістю західних українців і боягузливою покірністю своїх земляків, яких розділяла невелика річка Збруч» (с. 178–179).

Автор не приховує й того, що порівняння німецької окупаційної та радянської «рідної» влади є не на користь останньої. Так, німці менше обманювали населення (с. 152), їх нащадки добровільно компенсували працю «остарбайтерів» солідними сумами (с. 154). Натомість 75–80% новобранців до лав Червоної армії, мобілізація яких здійснювалася на визволених територіях, гинули протягом першого місяця перебування на фронті (с. 160).

Розділ «Війна після війни» (с. 210–225) є демонстрацією важливого історичного факту. Йдеться про службу Василя-старшого у органах НКВС, на яку він пішов за погодженням з борщівською організацією ОУН (с. 211–212). Тобто він став одним з нечисельних наочних прикладів націоналістичної агентури в середовищі радянських каральних органів, які здійснювали репресії проти ОУН-УПА.

Кульмінаційним моментом родинної драми у першій частині книги є арешт та втеча Василя-старшого з-під варти, що змусило його розірвати контакти з сім'єю та стати ізгоем (с. 255–264). Сьогодні він постає у статусі героя, але в радянську добу автор книги мусив приховувати даний елемент своєї

біографії, адже він міг перекреслити всі його життєві справи. Кілька подальших розділів присвячені важкій ситуації, в якій опинилася дружина Василя-старшого з малим сином на руках, які перебували під постійним наглядом каральних органів. Звертаємо увагу на роздуми автора щодо повсякденного життя в СРСР. Він вказує на факти свавільних арештів невинних людей, мізерної пенсії для колгоспників, шалених черг при купівлі товарів (с. 282).

Другу частину книги складають спогади автора про власне життя за радянської доби (с. 299–477), а тому її можна віднести до жанру мемуаристики. Вона охоплює такі розділи: «Самостійне життя», «Спроба стати професійним військовим», «Виконання військового обов'язку», «Професійна військова стежина», «Одруження», «Батьківське щастя», «Інтернаціональний» обов'язок», «Чуже свято. Повернення», «Край каторги», «Зустріч з батьком», «Роздуми про власне майбутнє», «Рідна Україна», «Земля Німеччини», «Подільська рідна Земля», «Зустріч» батька з мамою». Важливість їх змісту полягає в тому, що військовий офіцер Василь-молодший постійно змінював місце служби (Калініградська область, Сахалін, Закарпаття, Німеччина, Хмельниччина), брав участь у важливих макросторичних подіях («Празька весна»). Відтак, палітра його свідчень, особистих міркувань та оцінок суттєво доповнює конкретними деталями загальну канву суспільно-політичного життя СРСР в 1960–1980-х рр.

Звертає на себе увагу критика на адресу радянського військового командування про байдужість до здоров'я своїх солдатів (с. 392–393). Автор засуджує політичне керівництво за недбале ставлення до своїх громадян, зокрема під час ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (с. 410–411). Гірку посмішку викликає інформація про те, що солдати-«дембеля» в групі радянських військ у Німеччині організували п'ятику й спалили 31 танк (с. 416). Подібних відомостей годі шукати в сьогоdnішніх підручниках і наукових дослідженнях з даної проблеми в офіційній російській історіографії. Це також стосується неприємної правди про злочини радянських офіцерів у Східній Німеччині. Так, згвалтування дівчини в Магдебургу зумовили масові протести місцевого населення (с. 432–434).

За влучним спостереженням Василя-молодшого він «зрозумів: що на Далекому Сході, що на «крайньому» Заході (тобто в Україні), а також у Калінінграді (Кенігсберзі) – моральна іржа однаково «роз'їдає величезне тіло» Збройних Сил СРСР і саму однойменну державу на чолі з Політбюро ЦК КПРС і КДБ» (с. 420). Утім, в межах своїх сил і можливостей, намагався мінімум дистанціюватися, а максимум – боротися з негативними проявами радянського повсякдення. Він не допустив прийняття в партію офіцера з негідною поведінкою (с. 422–424), сумлінно виконував обов'язки голови групи народного контролю військової частини (с. 425–426). Відверто і прямо висловлював свою думку щодо провини СРСР в справі загибелі південнокорейського літака у серпні 1983 р., усвідомив облудність радянських офіційних ЗМІ в ситуації з інцидентами у Балтійському морі (с. 442–443).

Автор підкреслює, що в розпал горбачовської перебудови панувала цілковита безвідповідальність посадових осіб на всіх рівнях (с. 458). Досить низько він

оцінює професійний рівень офіцерів Кам'янець-Подільського військового інженерного училища, куди його 1989 р. перевели на службу (с. 463–466). Зокрема у книзі йдеться про неодноразові випадки притягнення їх до відповідальності судами офіцерської честі. Василь-молодший підсумовує: «Всі зазначені факти свідчили, що суспільство Радянського Союзу – безнадійно хворе...» (с. 466).

Третя частина книги, яка за формою нагадує есе, включає розділи «Продовження цивільної стежини», «Війна, яку передбачав Степан Бандера», «Роздуми про сучасне і майбутнє України» (с. 477–552). Для сьогодення вона найважливіша, адже тут подані слушні роздуми автора про особливості радянської політичної й економічної системи, актуальні наболілі проблеми в нашій державі. Однією з головних автор визначає корупцію, яку називає «державною раковою пухлиною» (с. 480–481). Він гостро критикує управлінські принципи в незалежній Україні, які є спадщиною і навіть продовженням радянських адміністративних і господарських практик, в яких голови і директори різних рівнів не керувалися Конституцією й законами (с. 481–488). Зокрема, радянська інтервенція в Афганістан обґрунтовувалася офіційною пропагандою «інтернаціональним обов'язком», але про нього жодний радянський нормативний акт не згадував (с. 491). В.В. Бугерчук також зачіпає проблему «прихватизації» майна, з якою він, будучи юристом райдержадміністрації, намагався боротися (с. 494).

Апогеєм авторських есеїстських міркувань є два останні розділи книги (с. 497–552). Він аргументовано й категорично, з демонстрацією низки історичних прикладів й аналогій, відкидає російські претензії на українські території та історичну пам'ять. В.В. Бугерчук акцентує увагу на поглядах відомого радянського дисидента О.І. Солженіцина, який не визнавав українськими східні і південні території нинішньої України (с. 499). Цим самим підтверджується саакраментальний вислів, що російський демократ закінчується на українському питанні. Гостро критикує бездіяльність українських президентів, військових очільників в справі захисту території держави від нинішньої російської агресії. Потребує окремого цитування архівлучне проблемне питання автора: «Чи є в Україні справжня еліта?» (с. 526) та висловлювання Лесі України «Хто звільниться сам – буде вільним! Кого звільнять – буде рабом!» (с. 530). Автор закликає українців до згуртування та об'єднання, пропонує власні рекомендації проєкту та обговорення Конституції (с. 539–550). Людей, що здатні змінити сьогодення України на краще, він бачить у патріотичних фронтовиках та волонтерах, які мають створити нову партію, «ідеєю якої буде будівництво народної України» (с. 552).

Пролог книги містить щире самокритику В.В. Бугерчука, який, «хай не натхненно, але «проводив» у життя політику КПРС» (с. 557) й не претендує на статус дисидента, хоча в своїх міркуваннях ставив під сумнів офіційні аргументи радянської влади. Автор даного огляду вважає, що в радянську добу думаючі волелюбні люди (а саме до таких, безперечно, належить автор книги) обов'язково помічали й розмірковували над непослідовністю й суперечністю ідеології і практичних дій влади. В такому роздвоєному вимірі вони не могли

жити комфортно. Хоча більшість не наважувалася опиратися (чи усвідомлювала марність демонстративного протесту), але внутрішнє неприйняття ними радянської системи було завжди присутнім. У зв'язку з цим можна назвати таких людей «інтровертними» дисидентами.

Отже, книга В. В. Бугерчука є поліжанровим джерелом не лише матеріалів «усної історії» минулого кількох поколінь, але й актуальних та слушних авторських аналітичних роздумів над сьогоdnішніми проблемами України. Впевнений, що потенційний читач почерпне з неї багато корисного для розвитку власного історичного світогляду.

Отримано 05.07.2018 р.